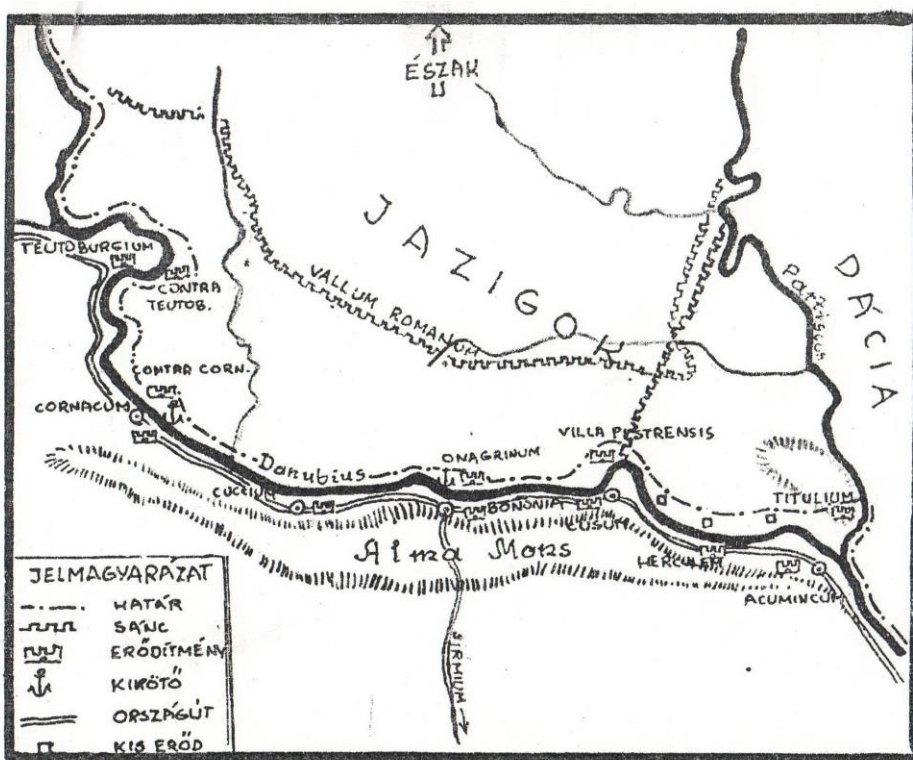

A római sáncok története

Bevezető

Újvidék északi határában két ókori emberi alkotás található. Itt kezdődik az egyik sánc, amelyet mint földrajzi elhelyezéséből, mint régi írók írásaiból ismerünk és azok hadi célokra készült római eredetű alkotásnak tartották. Az újabb kutatóink ezt az alkotást nagy római sáncnak nevezték és Újvidéktől északkeletre Földvárig húzódik. Míg a város határának északi részén átvonuló kisebb római sánc, Járek (Tiszaistvánfalva) magasságában Mortvályos-pusztánál kelet-nyugat irányban metszi a város határát.

1. ábra

Dél-Bácska területén ősrégi építmények, sáncok vannak. A kisebb Apatintól Óbecséig, míg a nagyobb Újvidéktől Bácsföldvárig húzódik.

* Uri Ferenc, nyugalmazott történelemtanár, Újvidék

A sáncok fekvése

A kisebbik sánc – amely nyugaton Apatinnál kezdődik – és Alpárnál (Stepanovićevo) benyúlik a város határába, az ókéri (Zmajevo) országutat keresztezi, majd a csenei tanyákból északabbra, Járek irányába vezet. Több mint valószínű, hogy a kis sánc barbárkori emlék, nem lehet római építmény, mert a korabeli római írók erről említést sem tesznek.

A kis sánc teljesen nélkülözi a római építmények minden sajátosságát, nincs rajta egyetlen római vonás sem.

A Duna–Tisza közében élő szarmata törzs a jazig, Bácska legdélebbi részein élt. A sáncok északi oldalán levő árkok arról tanúskodnak, hogy akik építették, északról várták az ellenséget.

Tudnunk kell, hogy a pannoniai tartomány határa északon és keleten megegyezett a Duna folyamával, amely egyben a Római Birodalom határa is volt.

A nagyobbik római sánc északkeletre, az újvidéki rét felett kezdődik és a kátyi Nova Zemlja – határrész – között húzódik, városunk határának keleti oldalán, Bácsföldvár felé.

Ferdinando Marsigli azt állítja a nagy római sáncról, hogy a csenei tanyáknál levő római erődnél kezdődik és a Tiszaig húzódik.

Marsigli leírása több argumentummal erősíti a nagyobbik sánc római jellegét. A rómaiak ezt a sáncot védelmi célokra építették.

A XVIII és XIX. század kutatóinak véleménye

Meg kell jegyeznünk, hogy a római sáncoknak elnevezett, ismert építményekről a valamikori római történétírók semmit sem írtak, talán nem is tudtak róla? A történeti adatok hiánya, ugyanakkor a római uralom utolsó évszázadi vidékünkön (Szerémség, Bácska, Bánság) a IV-V. században, amikor igen mozgalmas ez a terület, mert népvándorlás színtere volt, a XIX. században a történészek érdeklődését újra felkeltette ez a probléma.

Alloys Ferdinando Marsigli osztrák vezérkari mérnök volt, aki a római sáncokat 1690 után tanulmányozta és lerajzolta. Különbösen ő volt az első, aki e nagy műveket római sáncoknak nevezte! Marsigli, ezen építményeket határozottan római eredetűeknek tartotta és kijelentette, hogy azok a hatalmas sirmiumi katonai tábor fegyveres csapatainak be-

fogadására épültek, amelyeknek feladata a Római Birodalomba betörő barbárok visszaszorítása volt.

Marsigli a nagy sáncokat következőképpen írja le: *„A sáncot egy ásott töltés képezi, amely a Dunától a tiszai nádasokig húzódik (Újvidéktől Bácsföldvárig). Ez a szöglet (Újvidék-Bácsföldvár-Titel), melyet az említett sánc berekeszt. A sánctomb átlag 7 m magas és 14 m széles, míg a sánccárok az ellenséges barbárok felé van fordítva. Egyenes vonalban megy és lassacskán hajlik a dunai mocsarak felé. Figyelemre méltók azok a négyszögű erődítmények, amelyek 200 m hosszúak és 80 m szélesek, s a hosszúság mindkét oldalán két-két följárás létezik. A sánc oldalán különböző távolságokban 72 följárat van, alkalmazva a katonai közlekedés könnyítése céljából.”*

Ammianus Marcellinus római író a IV. századba kijelenti, hogy a rómaiak még a IV. században sem terjesztették ki határukat a jazigok földjére (Duna–Tisza köze) és hogy a kisebbik római sánc semmi esetre sem lehet római eredetű.

Időszámításunk előtt 30-ban az alsó Duna–Tisza közben megtelepednek a szarmatáknak is nevezett jazigok. Ezek a hunok bejöveteléig laktak itt, a rómaiak velük szüntelenül háborúskodtak, de földjüket soha sem foglalták el, csak egy-két őrhelyet építettek a bácskai oldalon, így az Onagrinumot. Titel környéke, azonban, mégis a rómaiak közvetlen uralma alatt volt egy ideig (i.u. 359-375). Tehát a Duna-melléki római tartományokat állandóan a Duna választotta el a barbár területektől, s a bal parton levő apróbb római építmények a barbárok betörései miatt, nem voltak állandóak.

Érdekes **Mommsen** német archeológus véleménye, aki a római kornak ezt a szakaszát behatóan tanulmányozta. Szinte föltételezhető, hogy a rómaiak a védelmi vonalon sáncokat építettek. Mommsen megerősíti, hogy a nagy sánc északról a jazigok földjét határolta. Szerinte Bácska déli része be volt foglalva a rómaiak védelmi vonalába, de a kis sáncot, a barbárok építették, amely keleten Alpár (Stepanovićevo), felől, az ókéri utat keresztezi és a cseneji tanyákon áthaladva Járeknek megy, majd kétszer is keresztezi nagy római sáncot, majd elvész a Tisza menti rétbén.

Visszatérve Marsigli elmélgedésére, az egyik helyen ezt írja: *„Csenei a rómaiak régi erődje, amelytől ama híres római sánc kezdődik és a Tiszáig húzódik.”* Marsigli Péterváraddal szemben helyezi a nagy római sánc kezdetét, ahol állítólag római épületmaradvány, sánc fölötti

örhely lehetett. Ennek az erődnek hossza 60, szélessége 25 öl, földsáncok által három udvarra van osztva.

Később, a XI. század végén, **N. Fröhlich** bécsi archeológus bizonygatta, hogy azok római művek nem lehetnek. Szerinte, ezt mutatja az építés minősége és iránya is. A rómaiaknak ilyen gyöngye határvédő vonalakra nem is volt szükségük, mert a Duna képezte országhatárunkat. 1887-ben az Archeológiai Értesítőben közli, hogy a Marsigli érvei tévesek. Fröhlich, teljesebb cáfolata céljából hivatkozik a bécsi császári hadi levéltár térképére, amelyen a sánc a Hadi-szigeten levő mocsarakig húzódik. A sáncon levő építmények nem római eredetűek, mert nem a titeli fennsíkról harcoltak a barbárok ellen, kik az újvidéki oldalon tanyáztak, azért húztak árkot az újvidéki határban a sánc mellett. Tehát az alsó Bácska a jazigok földje volt, a római határt pedig a Duna képezte. Fröhlich szerint a hunok után itt lakott és egymásközt mindig hadakozó germán törzsek készíthették a nagy, vagy a hosszabb sáncot. A sánc (Újvidék-Bácsföldvár) által képezett sarokban a jazigok egy része itt biztonságban élhetett.

A rómaiak a Duna bal partján szerveztek kisebb építményeket, erődítményeket, mint Bononia és Cusum átellenében. Tehát szabaddá kellett tenni a Duna e szakaszát, biztosítani a szabad hajózást, ezt pedig úgy lehetett elérni, ha az innenső felét is római csapatok védelme alá helyezik.

Érdújhelyi Menyhért szerint a római sáncok nem római építmények. Több éven át a helyszínen tanulmányozta a sáncokat. Azokon több helyen próbaásatásokat végeztek. Emberekkel a megjelölt pontokon mélyen behatoltak a sáncokba, de semmiféle római régiségre nem akadtak. Sem római téglákat, sem pénzeket nem találtak. Szerinte a rómaiak szilárd építményeket alkottak és nem építettek földhántásokkal. Kövezett utakra sem letek, pedig azokat a rómaiak mérnöki tervek alapján építették, útjelzőkkel, feliratos határkövekkel, talán vízvezetékek, feliratos síremlékek vagy bálványok maradványaival is. Érdújelyi szerint mind a két építményt a barbárok hozták létre.

A kis római sáncok Apatin felső szőlői között kezdve kelet felé, Szentiván falu nyugati oldalánál délre fordul és a Mosztonga jobb oldalán lefelé halad Szerbimiliticsig. Ezután sokáig nyoma vész, majd Kölpénytől keletre ismét feltűnik, Járekot észak felől érintve, átmegy a kis római sáncokon és Boldogasszonyfalvát délről megkerülve észak felé kanyarodik és Csúrog irányában a nagy római sáncokhoz közel megszűnik. Az egész vonal hossza 10 km, magassága néhol 7 méter is, de sok

helyen igen alacsony, sőt a szántás folytán el is tűnt. A nagy római sánc egyenes vonalban húzódik Újvidéktől, a cseneji tanyáktól északkeleti irányban Bacsföldvárig. E sánc hossza 26 km, sokkal magasabb, mint a kis sánc.

Dudás Gyula, zentai származású történész, a kis római sáncokat (Apatintól-Bécsig) a szolga jazigoktól származtatja, akik az alsó Bácskában húzódtak, s ezen sáncokkal védték magukat az egykori uraik ellen, míg a nagy sáncokat rómainak vélte, amelyet i. sz. 358-ban Constantinus császár építtette a római katonák odarendelése után.

Rohonyi Gyula szerint a sáncokat Marcus Aurelius korában (121-180) vagy valamivel később építették. Marcus Aurelius a legyőzött jazigokat kényszerítette, hogy az alsó Dunától visszavonuljanak és akkor épülhetett határvonal gyanánt a kis sánc, amelyen nem volt szabad átlépniük. Ekkor épülhettek itt a Duna bal partján a római erődítmények. Itt állott Titulium (Titel), Onagrinum (Begecs), Teutoburgium (Gombos táján) és Villa Pistrensis (Újvidék).

(Érdujhelyi Menyhértől)

Iványi István írásaiból – a római sáncokról

A római sáncokról, már terjedelmes irodalom jelent meg, anélkül, hogy néhány kérdés tisztázódott volna. Az igazságot nehéz lesz felderíteni, mert a késő ókori és a korai középkori írók, erről nem írtak!

Marsigli, osztrák tudós verzerkari mérnök, az 1690-es évek után foglalkozott komolyabban a sáncokkal kapcsolatban. Akkor a császári katonák, római sáncoknak nevezték! Marsigli művében (Danubius Panonia Mys. II.), számtalan rajzzal, felmérésekkel kíséri leírását.

Marsigli után, többen foglalkoztak a sáncok eredetével, rendelkezésével, így egyesek római határnak tekintették, mások megint a vizek elleni védőgátaknak gondolták, de egyik állítás sem nyert bizonyítást.

A kis római sánc – a hosszabb – semmi esetre sem lehet római eredetű – míg a nagy római sánc – a magasabb – már lehet, hogy római eredetű. A rómaiaknak nem is kellett határvédelemről gondoskodni, mert Pannónia római tartományt keletről és északról a Duna védte a balparton élő szarmata törzsektől.

Időszámításunk előtt 30-ban, a Duna–Tisza köze legdélebbi részét a szarmata jazigok szállták meg. Ezek a törzsek háborúztak a rómaiakkal, de a rómaiak nem foglalták el földjeiket, csak egy pár őrhelyet létesítettek a Duna balpartján (Onagrinum, és Titel környéke). A jazig

barbár törzsek a hunok bejöveteléig laktak itt (időszámításunk 411 körül).

Dél-Bácskában, két római sáncot ismerünk: a kis és a nagy.

A kis római sáncok, Apatin felső szőlői között kezdődik, majd Prigl-szentiván falutól kelet felé, majd délre a Mosztonga jobb partján lefelé halad Szerbmiliticsig. Ezután sokáig nyoma veszett, majd Kulpintól keletre újra feltűnik. Járekot (Tiszaistvánfalva) északról érinti, átmegy a nagy római sáncon és Boldogasszonyfalvától délre, onnan észak felé Csürognak kanyarodik és ott megszűnik. A sánc tisztán csak az árokból kivetett földből tevődik össze. Az árok mindig észak felé terülnek el, de van eset, hogy mindkét oldalon árok van. Az egész Kis római sáncok Apatintól Péterrévéig mint egy 100 km hosszúságban húzódik. Magassága néhol – a védettebb helyeken – eléri a 7 métert is, de sok helyen igen alacsony, sőt a szántás folytán el is tűnt.

A nagy római sánc, amelynek nagyobb jelentősége van az előbbinél, majdnem egyenes vonalban húzódik az Újvidék határában levő Csenei nevű tanyavilágtól, északkelet irányban, Bácsföldvárig. Délkelet-Bácskából egy háromszög alakú területet szel ki (Újvidék – Bácsföldvár – Titel). E sánc hossza csak 26 km. Most is igen jó állapotban van, sokkal magasabb a kis sáncoknál. Több helyen át van vágva. Az árok a sánc nyugati oldalán van. A sánc 5-10 méter, keleti oldala meredekebb. A sánc teteje 1-5 m között változik.

Ez a sánc későbbi eredetű az előbbitől és sokan római eredetűnek vélik, habár egyesek elvitatják. Ezen az állásponton van Fröhlich, aki a sáncokat a helyszínen vizsgálta (1887-ben az Archeológiai Értesítő VII. kötete). Szerinte egyik sánc sem római eredetű. Fröhlich valamelyik germán törzsnek tulajdonítja a sáncokat.

Dudás Gyula írásaiból

A kis római sánc (Apatintól – Péterrévéig), Dudás szerint, a szolga szarmatáktól származik. Ez a leigázott szarmata nép, akik a győztes szarmatáknak szolgáltak. Ezekkel a sáncokkal védték magukat, az egykori szarmata uraik ellen.

A nagy római sáncot (Újvidék - Bácsföldvár) ezzel szemben római eredetűnek tartja (Bács – Bodrog Vármegye Tört. Társulat Évkönyve I. kötet).

Rokonyi Gyula írásából

Rokonyi szintén római eredetűnek tartja a nagy római sáncot (Újvidék – Bácsföldvár), amelyet az i.sz. 358. évtől kezdődően épített Nagy Constantinus római császár, a római katonák oda telepítése után.

A kis római sánc (Apatin – Bácsföldvár), Marcus Aurelius császár korában épülhetett, Rokonyi szerint, amikor a császár a legyőzött jazigokat arra kényszerítette, hogy az alsó Dunától visszavonuljanak. Ekkor épülhetett a sánc, határvonal gyanánt, amelyet a jazigoknak nem volt szabad átlépniük. Lehetséges, hogy sáncot a barbár jazigokkal építették a rómaiak. A Duna-közét a rómaiak csak rövid időre foglalták el. Ekkor épülhettek a Duna bal partján a római hídfők, mint kasztrumok (erődítmények). Itt állott Titulium, Onagrinum Teutoburgum (Gomboj táján) és Villa Pistrensis (Újvidéknél).

Cziróki Gyula írásaiból

(Archeológiai Értesítő 1904, évi 237. lap)

Cziróki szintén érdekesen ír a kis római sáncokról (Apatintól). A kis sáncot vizsgálva, Bácsföldvár és Péterréve közötti sáncokat, avar gyűrűknek tartja. Ugyanakkor az Apatintól Szerbmiliticsig terjedő kettős árkú sáncokat az avarok készítették 791 körül.

Újabb kori elméletek a nagy római sáncokról - Nebojša Stanojević-től -

A nagy római sánc, Újvidék közvetlen közelében található, amely a Duna bal partján 25 km húzódik északi irányba, egészen a Tisza jobb partjáig. Szerinte, nem szolgált hadicélokra, nem lehetett védelmi vonal, mert ezzel kapcsolatos számtalan magyarázat hiányzik.

Inkább fogadható el az az álláspont, hogy egy Duna–Tisza csatorna lehetett, amely az Újvidék-Csúrog-Titel háromszöget zárta be, lényegesen lerövidítve a vízi utat a Dunán és a Tiszán. Az akkori körülmények közötti hajózás, amikor a partról patás állatokkal húzták – vontatták a hajókat, itt sokkal biztonságosabb volt, mint a Dunán, vagy a Tiszán, ahol partok fűzzel náddal voltak benőve.

Ezen a vízi úton szállították az Erdélyből hozott sót, faanyagot, érceket stb. Ennek a csatornának a Bácsföldvár alatt részén, a Tiszán tovább lehetett hajózni a Bega, illetve az Aranka folyón keletre.

Ez a sánc-csatorna, nagyobb hajókat is fogadhatott, mert végigszeli dél-bácskai búzatermősíkságot. A csatorna hajózhatósága sokban függött az akkori éghajlati viszonyoktól.

A csatorna kiépítése valamikor a késő ókor-korai középkor idejében történhetett (a II. - IV századig). Azután ezt a csatornát is elhanyagolták, éppen úgy mint a XX. században a sokkal nagyobb vízrendszert képező Duna-Tisza-Duna csatornát.

2. ábra

Nebojša Stanojević elmélete a Duna-Tisza csatornáról, amelyet a rómaiak építettek ki az i.sz. II-IV. század között

Adalék a kis római sáncokra vonatkozólag - Szekeres Lászlótól -

A Duna az I. - V. századig a Római Birodalom megerősített határát képezte. Különbösen a Duna (Danubius), a jobb partján elterülő Pannónia tartományt védte, a bal parton élő barbár szarmata törzsektől.

A Tisza, mint határ különösen nem, de mint védővonal igen fontos volt, különösen a népvándorlás idején (amikor germán törzsek nyugat felé törtek).

A Duna–Tisza közét a szarmata törzsek csak az időszámításunk kezdetén – az I. században – kezdték meghódítani, illetve ekkor kezdtek itt letelepedni. A legdélebbi területre a jazig szarmata törzsek telepedtek le.

A letelepült törzsek a kezdetben a vizeket hasznosították védelemként (folyók, patakok, mocsarak).

A Bácska területén az első földvárak a bronz korszakban jelentek meg. A hosszanti sáncok rendszere a Vajdaságban meghaladta a 280 km-t.

A kisebb római sánc Apatin és Péterréve között, kelet-nyugat irányban húzódott.

Felhasznált irodalom:

Érdújhelyi Menyhért, Újvidék története 1894, Agape, Újvidék, 2002.

Magyarország története I. Kötet, Gondolat K.K. 1964, Budapest, Székely György 15-18. old.

Iványi István, Bács-Bodrog Vármegye földr. és tört. helynévtára, III. - V. kötet, Szabadka, 1907.

Nebojša Stanojević, Srednjovekovna seoska naselja od V.-XV. veka u Vojvodini, Muzej Vojvodine, Novi Sad, 1996., 117-118. old.